

SHAKESPEARE: HAMLET
GYERMEKSZÍNHÁZ, SZABADKA
Rendező, zeneszerző: SZLOBODA Tibor
Munkatársak: JANOVICS Erika és SZARAPKA Tibor
Szereplők: BUDANOV Márta, KOCSIS Endre, VÖRÖS Imelda, GREGUS Zoltán, FRIDRIK Gertrúd, GÁL Elvira, SZLOBODA Tibor.

film film film film film film film film film film film film film film film film

Kenedi házasodik

Želimir Žilnik rendezővel beszélget Beretka Sándor

– *Hogyan ismerkedett meg Kenedi Hasanival, és miért döntött úgy, hogy vele fogja elkészíteni a Németországból hazatoloncolt romákról szóló filmjeit?*

– A körülmények véletlen egybeesése nagy szerepet játszott Kenedi megismerésében. A balkáni háborúk után a nyugat-európai országokból visszatoloncolt szerb állampolgárok helyzetével foglalkoztam. A hazai médiában ez egyáltalán nem került nyilvánosságra. Magam is véletlenül tudtam meg, barátaimtól, hogy több tíz gyerek él Újvidéken, akik Németországból, Hollandiából és más európai országokból tértek vissza. Ezek a gyerekek rosszul beszélnek szerbül, és egyáltalán nem tudnak részt venni a hazai oktatásban. A barátaim közül néhányan megkérdeztek, hogy ismerem-e nyugdíjas olasz- vagy némettanárt, aki segíteni tudna azzal, hogy régi tankönyveket ad nekik, hogy ezek a gyerekek ne érezzék magukat teljesen frusztráltak, elszakítva az iskolától és a környezetétől, amelyben éltek és tanultak. Mert sokan közülük a menedéket nyújtó államban születtek, míg szüleik menekült éveiket élték. Először azt hittem, hogy olyan honfitársainkról van szó, akik bűncselekmények elkövetői voltak, és ezért kitoloncolták őket. De néhány beszélgetés után rájöttem, hogy egészen másról van szó. Szerbia és az Európai Unió ugyanis olyan államközi megállapodást kötött, ami alapján mindenkinek, aki nem rendelkezik állandó lakhellyel egy adott országban, vissza kell térnie Szerbiába, tekintet nélkül arra, hogy a gyerekei tanulnak-e, tehetségesek-e, tekintet nélkül arra, hogy a szülők dolgoznak-e, vagy sem. Ekkor kezdett érdekelní ez az igen ellentmondásos szituáció, elsősorban amiatt, mert úgy éreztem, ezek iránt az emberek iránt Szerbiában semmilyen szolidaritás sincs.

Mindez 2002 őszén történt, még Đinđić idejében. Meglepett, hogy a kormány, bár a miloševići kormánnyal szemben ellenezte a balkáni mészár-

lásban való részvételt, és azáltal, hogy nem sorozták be őket, tevélegesen támogatta a menekülteket, hazatérésükkor sem őket, sem családjukat semmilyen szolidáris akcióval nem támogatta.

Az első ötletem az volt, hogy egy filmmel bemutassuk a nyilvánosságnak, hogy itt nem bűnözőkről van szó, hanem olyan emberekről, akiket elragadt a balkáni háborúk, később pedig Európa vihara. Először dokumentaristaként filmeztem a jelenséget, és a 021 Rádióval közösen, a Multi Radio multikulturális műsorában vitafórumokat tartottunk a témáról. E fórumok révén külföldiek, diplomaták, érdeklődő külföldi újságírók is bekerültek a média forgatagába, ezért úgy gondoltam, hogy erre az anyagra támaszkodva kiszélesíthetném a történetet.

Nagy nehézséget jelentett, hogy megtaláljam a megfelelő főhőst, aki az egész történetet végigvezeti, mert a hazatoloncolt emberek ugyan mindig megérkeztek a repülőtérrre, de másnapra eltűntek. Később megtudtam, hogy sokan Újvidék peremén, Adicén telepedtek le. Elmentem oda, és rengeteg megfelelő embert találtam a szerepre, de ezek közül néhányan családosok voltak, így nem vállalhatták, többen rosszul beszéltek szerbül, vagy nem beszéltek roma és német nyelven.

Kenedi elsősorban azzal fogott meg, hogy nagyon kifejező és fotogén egyéniség, másodsorban egy olyan embert láttam benne, aki nagyon gazdag élettapasztalattal rendelkezik, beszél németül, roma nyelven, albánul, egy kicsit törökül és olaszul, Kosovóról származik, és a testvérénél élt igen rossz körülmények között. Mint elmondta, nem tudott újból letelepedni Kosovón a szülei házában.

Már az első felvételek elkészültével kiváló visszhangra talált a készülő film. Sikereket aratott a B92 és több helyi televízió műsorában. Bemutatásra került az összes régi jugoszláv televízió csatornáján, sőt még fesztiválokra is eljutott. Bemutattuk Észak-Rajna-Vesztfália tartomány parlamentjének, az Európa Parlamentnek. Ennek eredményeképp meghívást kaptunk Joschka Fischertől Németország húsz városát felölelő turnéra.

Két évvel később, teljesen véletlenül, ismét találkoztam Kenedivel, aki a film vetítésére jött, és most is illegálisan tartózkodott külföldön. Pontosan egy évre rá újból találkoztam vele. Elmesélte, hogy a családja adósságba keveredett, és nem tudják azt visszafizetni. Erre az új történetre alapozva született meg a *Kenedi házasodik* című film.

– *A Kenedi-filmek teljes egészében a valóságon alapulnak, vagy vannak benne kitalált történetek is?*

– A dolgok java része valós eseményeken alapul. Ez természetes jelenség még a nagy játékfilmeknél is. Ha megkérdezne egy forgatókönyv-író, hogy minek alapján írt meg egy forgatókönyvet, arra hivatkozna: hallott valamilyen történetet, vagy ráfutott valamilyen eseményre, esetleg megtörtént vele valami. A filmek világában ez természetes. A film olyan médium, ahol a

valóság az ihlető; olyan műfaj, amely hihetetlenül fel tudja ölelni és vissza tudja tükrözni a valóságot, mert több rétegben fejez ki valamit: képben és szóban. Ez valójában a mindennapok dokumentálása. Tíz-tizenöt év múlva a játékfilmek kordokumentumokká válnak, mert megőrik a városokat, a közlekedést, az öltözékeket, a divatot, az emberek mindennapi viselkedését. Tehát a rajzfilmek és a tudományos-fantasztikus filmek kivül a valóság nagyobb ihlető, mint a képzelet.

Ma Európában és az egész világban megfigyelhető a dokumentumfilmek újjáéledése. Ez az újjáéledés egyféle válasz azokra a hollywoodi filmekre, amelyek rengeteg trükköt tartalmaznak, ezáltal eltávolodnak a valóságtól, vagy szépítik, retusálják a valóságot. Tehát a közönség újra igényli a dokumentumfilmeket Európában is és a világban is. Nálunk nem ez a helyzet, mert nincsenek művész-mozik, de úgy vélem, ez csak idő kérdése.

– Az Ön filmjei szerény eszközökkel készültek. Hogyan fogadja a szakma az olyan alkotásokat, amelyek nem vonultatják fel a technika legújabb és legdrágább vívmányait?

– Sok rendező – kiváltképp a nagyjátékfilmek rendezői – a filmekben igyekeznek valóság-hű látványt teremteni. Például Ken Loach, vagy Edward Zwick, a *Véres gyémánt* rendezője. Ez utóbbi film fő értéke a dokumentarizmusa, ami azt a hatást kelti, mintha az egész filmet a „tethelyen” forgatták volna. Ami még érdekesebb: azt olvastam a filmről, hogy az alkotók eredetileg az afrikai gyémántlelőhelyekért folyó véres háborúkról kezdtek el dokumentumfilmet forgatni. Arról, hogy a törzsek vezetői a nemzetközi vállalatok segítségével képesek megtámadni a szomszédos törzseket, hogy a megszerzett területeket ők tartsák kezükben, és képesek arra, hogy gyerekeket kényszerítsenek rabszolga-munkára. Szóval először egy dokumentumfilmet forgattak, majd Hollywood dollármilliókat költött arra, hogy ebből Leonardo Di Caprio főszereplésével olyan nagyjátékfilm készüljön, amely dokumentumfilmre emlékeztet.

Sajnos, a hazai filmgyártás problémákkal küszködik. Véleményem szerint a gondok fő oka még mindig a szerb film identitásának meghatározása. Ez érthető, mivel nincsenek megfelelő mozijaink, nincs piaca a filmeknek, másodszorban azért, mert a hazai filmgyártás elmarad az átlagostól. Ez a lemaradás, a világi trendektől való távolságtartás egy sajátos esztétika szolgálatában áll, amit mi a szakmában giccs-pink-esztétikának hívunk. De ez a filmezés egy olyan területe, amely nem számít filmművészetnek. Közönségfilmeket gyárt, melyek kizárólag a kereskedelmi sikerből tartják fenn magukat. A hazai filmgyártásra fordított állami pénzek nagy részét is szórakoztató közönségfilmekre fordítják, ami szerintem abszurd dolog. Ennek ellenére, úgy vélem, hogy ezek kötelező előzményei annak a próbálkozásnak, hogy az ország megteremtse saját kultúrpolitikáját, mert egykoron, a régi Jugoszláviában, a hazai filmgyártás az európai élvonalban volt. Ekkor alkotott Aleksandar Petrović, Dušan Makavejev, Živojin Pavlović, Puriša Đorđević, Krsto Papić, Stole Popov, Bata Čengić.

Tehát a mai szerb filmgyártás igyekszik megteremteni az arculatát. Amint látja, ebben én marginális helyet foglalok el. De nekem megfelel így. Másrészt úgy vélem, az, amit csinálok, arra ösztönözheti a fiatal generációt, hogy olcsó eszközökkel is kifejezhető egy adott téma.

– *Mit gondol az első Szerb Nemzeti Filmszemléről?*

– Úgy vélem, vannak hiányosságai, amelyek felszínre is jutottak. Először: nem tartom helyesnek, hogy ez a szemle a médiában az EXIT fesztivállal együtt kerül említésre. Az EXIT valóban a legsikeresebb újvidéki kulturális rendezvény. Magam is szerveztem saját költségen bemutatókat az EXIT-ről. Azért, mert támogatom a dolgot és a fiatalok közti kommunikációt a régióban. Készítettem egy filmet *EXIT reggel* címmel, amelyet világszerte rengeteg helyen bemutattak. A filmet nem az EXIT népszerűsítésére, hanem saját szerzői alkotásként forgattam. Később tartottam egy nemzetközi műhelyfoglalkozást, ennek eredményeképp született a *Pétrováradai törzs* (Petrovaradinsko pleme) című film. Sőt, még az EXIT-ről szóló első tudományos szimpóziumot is én szerveztem barátaim, szociológusok, muzikológusok segítségével. Szóval mindenben támogatom az EXIT-et, mint olyan jelenséget, amely magasabb szinten elégíti ki a régióban élő fiatalok egymás iránti kommunikációjának igényét, mint azt a hivatalos kultúrpolitika teszi.

A zene olyan médium, amely megengedi, hogy meghívjunk híres, sikeres zenészeket, mert a koncerteket akár nappal, fényárban, zajban is hallgathatjuk, a hangosítás ezt lehetővé teszi. A filmvetítéshez ezzel szemben csendre és sötétségre van szükség. Másik különbség, hogy a zeneszámok három-négy percig tartanak, így az EXIT-en egy éjszaka alatt akár tizenöt színpad előtt is megállhatunk sétánk közben zenét hallgatni úgy, hogy az a zene ne „sérüljön”; ellenben a filmet teljes egészében látni kell, hogy az ember azt mondhassa, megnézte.

Így azt gondolom, hogy az EXIT szervezői módszereinek kiterjesztése a filmművészet népszerűsítésére, teljes egészében helytelen lépés. Szintén helytelennek tartom azt a nagy felhajtást, amit a hazai filmeseknek csapnak. Ekkora felhajtás világméretű szemléken természetes jelenség, egy országon viszont nem. Itt sokkal közvetlenebbé kellene tenni az emberek és a művészek közötti kapcsolatokat. Lehetőséget kell adni arra, hogy az emberek megtudják, milyen filmes műfajok kerülnek bemutatásra, az egyes műfajok mit foglalnak magukban, mi jellemző rájuk. Harmadszor: helyes lépésnek tartom, hogy külföldi vendégeket hívunk meg, viszont óriási hiba, hogy a vendégeket elszigeteljük a hazai alkotóktól. Mert így történt.

Pár napja találkoztam öt-hat külföldi fesztiváligazgatóval, akik egyébként a barátaim. Amikor Amszterdamba vagy Berlinbe utazom, ők biztosítják a szállást számomra. Rendezvényeiken rendre bemutatják a filmjeimet.

Az Eurimages válogatás rendkívül érdekes filmjei egy időben kerültek bemutatásra a hazai versenyfilmekkel. Ez egyáltalán nem helyes. Nem volt

alkalmunk egy szerzővel sem találkozni. Ezek óriási hiányosságok. Nagyon helyénvaló dolog viszont, hogy megteremtették a filmek bemutatásához szükséges megfelelő feltételeket.

De az egész szemlét a cannes-i vagy más nagy fesztiválokkal összehasonlíthatni óriási badarság. Legalább akkora, mintha azt mondanám, hogy jövőre én veszem át Sean Connery összes szerepét.

Egy este kiderült, hogy nemzetközi zsűrit hívnak a szemlére. Ez sokkolta a hazai filmesek egy részét. Szerintem viszont természetes dolog, hogy a nemzeti szemlékre nemzetközi zsűrit hívjanak. Így legalább kiderül, hogyan minősítik a filmeket azok, akik nincsenek benne a piacleosztás és a lobbiorvényében. Sem a zsűri elnöke, sem a zsűri tagjai nem tettek semmit a hazai érzékeny lelkiületű, beképzelt „nagymenők” tetszésére.

Azt tervezem, hogy a következő napokban egy vitafórumot hívok össze. Ezáltal nyomást szeretnék gyakorolni azokra a lobbikörökre, melyek az államkassza támogatásait (ki)használták, de főleg azokra, akik meggazdagodtak belőle. Majd meglátjuk. Érdekesnek ígérkezik a dolog. Mindenekelőtt szerepelni fog a médiában is.

Az viszont igaz, hogy Újvidék és a Vajdaság újból megmutatta, jó házigazdája tud lenni egy ilyen rendezvénynek. Megmutatta, hogy ehhez megfelelő eszközei vannak, és hogy megteremthető a jó fesztiváli légkör.

Nagyon kevés kritikus kapcsolódott be a fesztivál szervezésébe, amit hiányosságnak tartok. Ennek ellenére meggyőződésem, hogy a fesztivál „gyökereket ereszthet” Újvidéken. Tegnap bebizonyosodott, hogy egy itteni (vajdasági) film felkeltette a szakma érdeklődését. Tolnai Szabolcs filmjéről van szó, valamint a *Hadersfeld* is jól szerepelt. Véleményem szerint a Vajdaság olyan helyé válhat, ahol a filmzés olyan tempóban folytatódik, amilyenben annak idején, a XX. században Szabadkán és Zomborban elkezdődött.

– *Milyen hatásuk van a Kenedi-trilógiához hasonló jellegű filmeknek?*

– Nagyon egyszerű megtudni, hogy a filmek mekkora hatással voltak a közönségre. Elég felmenni a világhálóra, és valamelyik böngészőbe begépelni a rendező nevét, a film címét. Azonnal látható, hogy a *Kenedi házasodik* (Kenedi se ženi) című filmem a világ húsz-harminc országában került bemutatásra. Gyakran kapok meghívást egyetemekre, szimpóziumokra, vitafórumokra. Doktori értekezéseket írnak a filmben feldolgozott témákról, könyvek jelennek meg... De nem kell illúziókba ringatni magunkat; a filmek nem lesznek a hatalmi háború eszközei, mert a filmben a valóság elemzését a szerző szemszögéből látjuk.

Számomra a filmzés egyfajta tanulási folyamat.